

**ISPAN TILIDAGI DIALOGIK NUTQDA YOLG‘ONNING
XUSHMUOMALILIK STRATEGIYASI SIFATIDA QO‘LLANILISHI**

Tursunova Parvina Mamurjonovna

*“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros
xalqaro universiteti assistent o‘qituvchisi*

Annotatsiya

Mazkur maqolada ispan tilidagi dialogik nutqda yolg‘onning xushmuomalilik strategiyasi sifatida qo‘llanilishi lingvopragmatik nuqtai nazardan kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda nutqiy akt nazariyasi, kooperativlik prinsipi, xushmuomalilik nazariyasi hamda relevans nazariyasi asosida yolg‘onning kommunikativ, ijtimoiy va kognitiv xususiyatlari aniqlanadi. Tahlillar natijasida ispan nutqida yolg‘on ko‘pincha ijtimoiy uyg‘unlikni saqlash, suhbatdoshning “yuzini himoya qilish” hamda kommunikativ muvozanatni ta‘minlash maqsadida qo‘llanilishi isbotlandi.

Kalit so‘zlar: dialogik nutq, yolg‘on, xushmuomalilik, pragmatika, nutqiy akt, implikatura, ispan tili.

Zamonaviy tilshunoslikda nutqiy faoliyatni pragmatik nuqtai nazardan o‘rganish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, dialogik nutq — real kommunikativ jarayonning asosiy shakli sifatida — turli strategiya va taktikalarni o‘zida mujassamlashtiradi. Shu strategiyalardan biri sifatida yolg‘on fenomeni alohida e‘tiborni talab qiladi.

An‘anaviy yondashuvlarda yolg‘on asosan axloqiy mezonlar asosida baholangan bo‘lsa, zamonaviy lingvopragmatik tadqiqotlar uni kommunikativ strategiya sifatida talqin qilish imkonini bermoqda. Xususan, ispan tilidagi dialogik nutqda yolg‘on ko‘pincha xushmuomalilikni saqlash, ijtimoiy uyg‘unlikni ta‘minlash va kommunikativ noqulayliklarning oldini olish vositasi sifatida qo‘llaniladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — ispan tilidagi dialogik nutqda yolg‘onning

xushmuomalilik strategiyasi sifatidagi lingvopragmatik xususiyatlarini aniqlash, uning funksional imkoniyatlarini ochib berishdan iborat.

Nutqiy akt nazariyasi vakillari John L. Austin va John Searle'ga ko'ra, nutq faqat axborot uzatish vositasi emas, balki ijtimoiy harakat shakli hisoblanadi. Ushbu nazariyaga binoan, har bir nutqiy birlik lokutiv (mazmun), illokutiv (niyat) va perlokutiv (ta'sir) komponentlardan iborat.

Yolg'on aynan illokutiv akt darajasida namoyon bo'lib, gapiruvchi o'zining haqiqiy kommunikativ niyatini yashiradi va tinglovchida muayyan, ko'pincha noto'g'ri tasavvur shakllantirishga intiladi. Shu bois, yolg'on nutqiy harakatning strategik shakli sifatida talqin qilinadi.

Paul Grice tomonidan ishlab chiqilgan kooperativlik prinsipi kommunikatsiyaning samarali amalga oshishini ta'minlovchi asosiy qoidalarni belgilaydi. Ushbu prinsip doirasida "sifat maksimasi" rostlikni talab qiladi va yolg'on aynan shu maksimalarning buzilishi sifatida qaraladi.

Biroq real kommunikativ jarayonda mazkur maksimalar ko'pincha ongli ravishda buziladi va bu holat yangi pragmatik ma'no — implikaturani yuzaga keltiradi. Implikatura orqali gapiruvchi yashirin ma'no yetkazadi, bu esa tinglovchi tomonidan kontekst asosida talqin qilinadi. Natijada, yolg'on ba'zi holatlarda kommunikativ samaradorlikni pasaytirmasdan, aksincha, ijtimoiy jihatdan maqbul natijaga erishishga xizmat qiladi.

Penelope Brown va Stephen Levinson tomonidan ishlab chiqilgan xushmuomalilik nazariyasiga ko'ra, kommunikativ jarayonda ishtirok etuvchi shaxslar o'zaro muloqotda "yuz" (face)ni saqlashga intiladilar. "Yuz" tushunchasi insonning ijtimoiy obro'si, o'zini hurmat qilishi va boshqalar oldidagi mavqeini ifodalaydi. Ushbu nazariya doirasida "pozitiv yuz" (boshqalar tomonidan ma'qullanish istagi) va "salbiy yuz" (erkin harakat qilish ehtiyoji) farqlanadi.

Dialogik nutqda yuzga keladigan ko'plab kommunikativ vaziyatlar "yuzga tahdid" (face-threatening acts) bilan bog'liq bo'lib, bunday holatlarda gapiruvchi turli xushmuomalilik strategiyalaridan foydalanadi. Shulardan biri sifatida yolg'on muhim pragmatik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xususan, yolg'on quyidagi holatlarda qo'llaniladi:
suhbatdoshning hissiyotlarini himoya qilish (salbiy bahoni yumshatish),
bevosita rad etishdan qochish,
ijtimoiy uyg'unlik va muvozanatni saqlash.

Bu jarayonda yolg'on ko'pincha pozitiv xushmuomalilik strategiyasi sifatida namoyon bo'lib, suhbatdosh bilan yaqinlikni saqlash va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ayrim vaziyatlarda u salbiy xushmuomalilik strategiyasi doirasida ham qo'llanilib, suhbatdoshning erkinligini cheklamaslikka qaratilgan bilvosita ifoda vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Dan Sperber va Deirdre Wilson tomonidan ishlab chiqilgan relevans nazariyasiga ko'ra, har qanday kommunikativ akt maksimal darajada foydali (relevant) bo'lishi, ya'ni minimal kognitiv kuch sarfi evaziga maksimal axborot berishi kerak. Ushbu nazariya kommunikatsiyani kognitiv jarayon sifatida talqin qiladi va nutqiy birliklarning talqin qilinishida kontekstning muhim rolini ta'kidlaydi.

Mazkur nazariya nuqtai nazaridan qaralganda, yolg'on murakkab pragmatik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Bir tomondan, u noto'g'ri axborot yetkazgani sababli relevans prinsipiga ziddek ko'rinadi. Biroq boshqa tomondan, ayrim kommunikativ vaziyatlarda yolg'on ijtimoiy jihatdan maqbul va hatto zarur bo'lgan kontekstni yaratadi. Masalan, "oq yolg'on" orqali:
suhbatdoshning hissiy holati himoya qilinadi,
kommunikativ ziddiyatlar kamaytiriladi,
muloqotning umumiy samaradorligi saqlanadi.

Shu jihatdan, yolg'on faqat noto'g'ri axborot emas, balki kontekstual relevansni optimallashtiruvchi vosita sifatida ham talqin qilinishi mumkin. Tinglovchi esa bunday nutqni bevosita emas, balki kontekst va implikatura asosida interpretatsiya qiladi.

Ispan tilidagi dialogik nutqda yolg'on ko'pincha "oq yolg'on" (mentira piadosa) shaklida namoyon bo'lib, u asosan kommunikativ xushmuomalilikni

ta'minlashga xizmat qiladi. Bunday holatlarda yolg'onning asosiy vazifasi — suhbatdosh bilan ijtimoiy muvozanatni saqlash, uning hissiyotlarini himoya qilish hamda kommunikativ noqulayliklarning oldini olishdan iborat.

Quyida ispan nutqida keng uchraydigan asosiy pragmatik holatlar tahlil qilinadi:

1. Salbiy bahoni yumshatish strategiyasi

Dialog:

A: ¿Te gusta mi vestido?

B: Sí, está muy bonito.

Mazkur vaziyatda B suhbatdoshning savoliga ijobiy javob beradi, garchi uning haqiqiy fikri salbiy bo'lishi mumkin. Bu yerda yolg'on pozitiv xushmuomalilik strategiyasi sifatida namoyon bo'lib, suhbatdoshning "yuz"ini saqlashga qaratilgan.

2. Rad etishni bilvosita ifodalash

Dialog:

A: ¿Vienes mañana?

B: Voy a intentar, pero estoy muy ocupado.

Bu misolda B bevosita rad etish ("no") o'rniga bilvosita ifodadan foydalanadi. Bu yerda yolg'on salbiy xushmuomalilik strategiyasi sifatida qo'llanilib, suhbatdoshning erkinligini hurmat qilish va ochiq rad javobining salbiy ta'sirini yumshatishga xizmat qiladi.

3. Ijtimoiy yaqinlikni saqlash strategiyasi

Dialog:

A: Tenemos que vernos pronto.

B: Sí, claro, cuando quieras.

Ushbu holatda nutqiy birliklar ijtimoiy aloqani mustahkamlashga xizmat qiladi. Garchi real uchrashuv rejalashtirilmagan bo'lishi mumkin bo'lsa-da, bunday ifodalar ijtimoiy yaqinlikni saqlash vositasi sifatida ishlatiladi.

Shu jihatdan, "oq yolg'on" ispan kommunikativ madaniyatida salbiy emas, balki ijtimoiy jihatdan funksional va pragmatik jihatdan zarur hodisa sifatida baholanadi.

O'tkazilgan lingvopragmatik tahlillar shuni ko'rsatadiki, yolg'on ispan dialogik nutqida muhim kommunikativ strategiya sifatida faol qo'llaniladi. U nafaqat axborotni o'zgartirish vositasi, balki nutq ishtirokchilari o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi pragmatik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari asosida aniqlanishicha, yolg'on ko'pincha xushmuomalilikni ta'minlashga xizmat qiladi. Xususan, u suhbatdoshning "yuz"ini saqlash, salbiy bahoni yumshatish, ochiq rad etishdan qochish hamda kommunikativ ziddiyatlarning oldini olishda samarali vosita hisoblanadi. Shu jihatdan, yolg'on nutqiy xulq-atvorning strategik elementi sifatida baholanadi.

Bundan tashqari, yolg'onning talqini bevosita kontekst va madaniy omillarga bog'liq ekanligi aniqlandi. Bir xil nutqiy birlik turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha interpretatsiya qilinishi mumkin. Bu esa yolg'onning universalligi bilan birga uning kontekstual va sotsiomadaniy xususiyatlarini ham tasdiqlaydi.

Ispan madaniyatida kommunikativ jarayon yuqori darajadagi ekspressivlik va ijtimoiy yaqinlik bilan xarakterlanadi. Shu sababli, dialogik nutqda yolg'on ko'pincha ijobiy pragmatik funksiyaga ega bo'lib, ijtimoiy uyg'unlikni saqlash, muloqotning samimiyligini ta'minlash va kommunikativ muvozanatni barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Natijada, yolg'on mazkur madaniy kontekstda salbiy hodisa sifatida emas, balki funksional va zarur kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Ispan tilidagi dialogik nutqda yolg'on ko'p qatlamli lingvopragmatik hodisa bo'lib, u nafaqat noto'g'ri axborot berish vositasi, balki xushmuomalilik strategiyasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. U ijtimoiy uyg'unlikni saqlash va kommunikativ muvozanatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austin J.L. *How to Do Things with Words*. Oxford University Press, 1962.
2. Searle J.R. *Speech Acts*. Cambridge University Press, 1969.

3. Grice H.P. *Logic and Conversation*. Harvard University Press, 1975.
4. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987.
5. Leech G. *Principles of Pragmatics*. Longman, 1983.